

Особливості стилів конфліктної поведінки у молодших та старших підлітків

Іващенко О. С.

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблеми виявлення конфліктної поведінки у підлітковому віці. Автором окреслено зміст поняття конфлікт та конфліктна ситуація, розглянуто найголовніші причини конфлікту, здійснено порівняльний аналіз конструктивних і деструктивних конфліктів, зазначено позитивні та негативні функції конфліктів, описано різні стилі поведінки у конфлікті. З'ясовано, що характерним для підліткового віку є збільшення частки проблемної поведінки в конфлікті.

В статті представлено результати емпіричного дослідження, які вказують на зміни стилів конфліктної поведінки протягом підліткового періоду становлення особистості, зокрема тенденцію до збільшення використання опозиційної манери в поведінці, активність в боротьбі зі сталими звичаями та законами, посилення заздрості та ненависті до оточуючих.

Ключові слова: конфлікт, стиль конфліктної поведінки, стратегія конфліктної поведінки, агресивність, ворожість.

Постановка проблеми. Там, де існують протилежні погляди, де є люди, які мають різні уявлення про цілі та засоби для досягнення мети, де стримується прояв людської індивідуальності і творчості, неминуче виникають конфліктні ситуації. Проблема розповсюдження конфліктів між підлітками, їх роль в суспільному житті постійно привертає увагу науковців, тому що конфлікти впливають на процеси пізнання та реальної оцінки себе як особистості та її становлення.

Для вирішення конфлікту підлітки використовують різні стилі поведінки, при цьому часто не усвідомлюють як їх поведінка впливає на інших, які в свою чергу можуть впливати на психологічний стан учасників конфліктної ситуації. Невдачі при вирішенні конфлікту приводять до появи невпевненості в собі, своїх соціальних знаннях та уміннях.

Мета даного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вимірюванні особливостей індивідуальних стилів поведінки молодших та старших підлітків у конфлікті.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Проблема конфліктної поведінки широко обговорюється, але в наш час немає єдиної точки зору щодо визначення конфлікту. Найпоширенішими є наступні визначення: а) конфлікт — найгостріший спосіб розв'язання значимих протиріч, які виникають у процесі соціальної взаємодії; б) конфлікт — конкурентний тип соціальної взаємодії [1, с. 24–25]. На думку А. Я. Анцупова та А. А. Малишева конфлікт — це прояв неузгодженості інтересів; незгода між двома чи більше сторонами (особами або групами), коли кожна сторона намагається зробити так, щоб було прийнято її позицію чи цілі, і стати на заваді іншій стороні чинити те саме; це хвороба спілкування. Конфлікт у психології — це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій, окремого епізоду в свідомості, в міжособистісних взаємодій або міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, пов'язане з негативними емоційними переживаннями [2].

Конфлікти за своєю суттю — факт людського існування; вони можуть бути функціональними і вести до підвищення ефективності організації та/або дисфункціональними і призводити до зниження особистої задоволеності відносинами, груповою співпрацею. Часто конфлікти поділяють на конструктивні та деструктивні. *Конструктивний конфлікт* — це той, у якому сторони не виходять за межі етичних норм і переконливих аргументів, контролюють емоційні сплески вольовими зусиллями та логікою, коли хоча б одна з них може враховувати інтереси іншої на рівні зі своїми і готова шукати вихід із ситуації; якщо в результаті вирішення конфлікту відносини між його учасниками зберігаються, розвиваються, а причина конфлікту переростає в творче новоутворення, сторони отримують повне або часткове задоволення інтересів [2, с. 330–332]. *Деструктивний конфлікт* — це такий, в якому сторони не хочуть враховувати інтереси одна одної і наполягають на виконанні тільки своїх умов, або коли опоненти використовують неетичні методи боротьби, утискують інтереси або принижують гідність іншої сторони [2, с. 335–336].

Щоб управляти конструктивним та особливо деструктивним конфліктом, необхідно зрозуміти причини виникнення конфліктної ситуації [3, 6]. Причинами деструктивних конфліктів можуть бути різними: неправильні дії керівника, підлеглих, керівника і підлеглих. Більшість підлітків намагається вирішувати конфлікти мирно або уникати їх. Але існують ситуації, коли не виходить гідно вийти з розбіжностей і проблем. Для того щоб зрозуміти як себе вести в тій

чи іншій проблемній ситуації необхідно ознайомитися з моделями конфліктної поведінки і спробувати уникнути неприємностей [2, с. 334–335].

І. О. Кулініч виділив найголовніші причини конфліктних ситуацій, зокрема психологічні аспекти, наприклад — фрустрація [3, с. 245–247]. Фрустрація постійно присутня всередині людини і може у будь-який момент вийти назовні у формі агресії за певних сприятливих для цього умов [4]. Агресивна поведінка, що викликається фрустрацією, може бути спрямована на іншу людину або групу людей, якщо вони є причиною розвитку фрустрації або представляються такими. Агресія при цьому носить соціальний характер і супроводжується емоційними станами гніву, ворожості, ненависті. Цей феномен буде впливати на те, який стиль поведінки підлітки будуть застосовувати у конфліктній ситуації [4].

Кращий спосіб виходу з проблемної ситуації — це недопущення її шляхом використання різних стратегій поведінки у конфліктній ситуації. Р. Блейк і Дж. Моутон [2] пропонують п'ять стратегій поведінки у конфліктній ситуації, а саме:

- ухилення; ця стратегія передбачає, що людина намагається уникнути конфлікту, тобто не потрапляти в ситуації, що провокують виникнення суперечностей;
- згладжування; ця стратегія характеризується поведінкою, яка диктується переконанням, що не варто випускати назовні ознаки конфлікту і розлюченості, апелюючи до потреби в солідарності;
- примус; переважають спроби примусити прийняти свою точку зору за будь-яку ціну;
- компроміс; ця стратегія характеризується прийняттям точки зору іншої сторони, але лише частково;
- вирішення проблеми, що зумовлює визнання відмінностей в думках і готовність ознайомитися з іншими точками зору, щоб зрозуміти причини конфлікту і знайти прийнятне для всіх рішення.

Зазначеним стратегіям поведінки відповідають стилі поведінки визначені К. Томасом: уникнення, поступливість, суперництво (конкуренція), компроміс, співробітництво. Особливо актуальним аналіз конфліктної поведінки особистості є відносно підліткового періоду генези буття.

Викладення основного матеріалу дослідження. Підлітковий вік є першим перехідним періодом від дитинства до зрілості. Цей період є складним, саме в цей час відбувається інтенсивний розвиток особистісних новоутворень, стрімкий розвиток в емоційній та інтелектуальній сферах, що призводить до зміни самосвідомості, розумінні себе та оточуючих [5]. Підлітки мають величезну потребу у самоствердженні, рівноправному і довірливому спілкуванні з ровесниками і дорослими. Також в даний віковий період, підвищується прояв проблемної поведінки, а саме агресії та ворожості по відношенню до інших, через приниження гідності опонента, які в свою чергу можуть впливати на психологічний стан учасників конфліктної ситуації. У підлітків відбувається становлення особистісних характеристик, що в свою чергу призводить до формування певного стилю поведінки у конфліктній ситуації [6].

З метою виявлення особливостей поведінки учнів підліткового віку в конфліктній ситуації, ми використали методика К. Томаса, яка допоможе нам виявити домінуючий стиль поведінки особистості, який він використовує у конфліктній ситуації, та методика Басса та Дарки, яка діагностує стан агресії у підлітків та допомагає визначити рівень агресії та ворожості відносно інших. Дослідження проводилось на базі Криворізької ЗОШ № 10 I–III ступенів. Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки, до якої входить 60 учнів з 5-х і 9-х класів, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Якщо розглянути тест Томаса докладніше [2], то ми виявимо, що вчений зробив акцент на зміні традиційного ставлення до конфліктів, вказуючи, що на ранніх етапах їх вивчення широко використовувався термін вирішення конфліктів, згідно з яким мається на увазі, що конфлікт можна і необхідно вирішувати чи елімінувати. Метою вирішення конфліктів, таким чином, був деякий ідеальний безконфліктний стан, де люди працювали в повній гармонії.

При дослідженні найбільш виразних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях у підлітків за методикою К. Томаса були виявлені такі результати (табл. 1):

Аналіз результатів дослідження із використанням методики Томаса показали, що серед досліджуваних найбільша кількість учнів приймає стратегію компромісу. Тобто вони прагнуть досягти угоди на основі взаємних поступок, запропонувати варіант зняття протиріччя, зменшити кількість конфліктних ситуацій, або узагалі уникнути її. Учні, у яких переважає зазначений стиль, можуть проводити пошук

спільних рішень, що повністю задовольняють інтереси обох учасників, або принести свої інтереси в жертву іншому, погодитись на свій програш заради збереження добрих відносин.

Таблиця 1. Переважаючий стиль поведінки підлітків
(за методикою К. Томаса)

Стилі поведінки	Уникнення	Поступливість	Компроміс	Суперництво	Співробітництво
Кількість учнів 5-го класу (%)	15,62	18,75	31,25	15,62	18,75
Кількість учнів 9-го класу (%)	28,12	6,25	31,25	28,12	6,25

Компроміс однаково поширений стиль як серед учнів 5-го, так і 9-го класу. При проведенні дослідження нами було виявлено, що найбільша кількість учнів приймає стратегію компромісу, уникнення та суперництва. В них відбувається обмін взаємними частковими поступками. Обидва учасника частково виграють, але і частково змушені відмовитися від своїх цілей, що іноді зберігає напруженість і може призвести до відновлення конфлікту чи навпаки з'являється відсутність прагнення до співпраці, але одночасно з цим немає і прагнення до досягнення своїх цілей; також виражена стратегія компромісу та суперництво. Тобто вони спокійно приходять до взаємних поступок; пропозиція варіанту, знімає виникле протиріччя якщо в даному конфлікті не виражене суперництво. Деякі намагаються вийти у конфліктній ситуації за рахунок іншого, а деякі хочуть прийняти рішення яке буде у свою чергу привабливим для обох сторін.

З цього ми можемо зробити висновки про те, що порівняно з 5-ти класниками більша кількість учнів 9-го класу відійшла від стратегій поступливість та співробітництво та змінила їх на уникнення і суперництво.

Результати дослідження агресивності та ворожості за методикою Басса-Дарки [2] представлено відповідно в таблиці 2.

Таблиця 2. Рівень агресивності та ворожості підлітків
(за методикою Басса-Дарки)

Кількість учнів, %	Рівень агресивності		
	Нижче норми	Норма	Більше норми
5 клас	16,6	76,7	6,7
9 клас	0	73,3	26,7
	Рівень ворожості		
5 клас	0	73,3	26,7
9 клас	0	36,7	63,3

Агресивність, яка знаходиться нижче норми спостерігається у як 16,7%, п'ятикласників, нормальні показники у 76,7%. А показники збільшеної агресивності виявлені у цьому ж класі у 6,7% від їхньої загальної кількості. При розгляді результатів діагностики серед учнів дев'ятого класу досліджуваних з низькими показниками агресії не було виявлено, із загальної кількості класу, нормальний рівень агресивності мають 73,3% учнів, рівень підвищеної агресивності у 9 класі збільшився до 26,7% порівняно з відповідним показником у п'ятикласників.

Індекси підвищеної ворожості спостерігаються у 26,7% учнів п'ятого класу, але у більшості з них (73,3%) показники у нормі. У дев'ятому класі показники ворожості, які перевищують норму зросли майже у 3 рази. Показники підвищеної ворожості складають констатовано у 63,3% учнів.

Отже, за даними дослідження видно, що агресивність більше виражена у підлітків дев'ятого класу, ніж п'ятого. При цьому слід зазначити, що їх агресія, скоріше, — це внутрішній стан невміння контролювати свої емоції, а не негативне ставлення до світу. Між тим, агресивність, яка збільшується з віком впливає на стиль поведінки самого учня, зокрема стиль поведінки в конфлікті. Таким чином, за результатами дослідження виявлено, що у підлітків спостерігається досить високий рівень агресивності, який і на нашу думку може бути пов'язаний, навіть може слугувати причиною зміни стилю поведінки в конфлікті. Це співпадає з результатами наших спостережень, які підтверджують, що конфлікти часто виникають внаслідок того, що діти підліткового віку дратівливі і часто виявляють вербальну агресію, що призводить до неконтрольованих спалахів гніву і може доходити до фізичної агресії.

Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що у 9 класі більшість досліджуваних продемонстрували підвищений рівень ворожості, що водночас значно переважає показники учнів п'ятого класу. У старших підлітків, які мають рівень ворожості вище норми, можемо виявити такі види агресивної поведінки як образа, негативізм. Ми можемо побачити опозиційні манери в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів, та заздрість і ненависть до близьких людей за дійсні та вигадані дії. Усі ці індивідуальні особливості можуть впливати на вибір стилю поведінки в конфлікті.

Висновок і перспективи подальших розвідок. Конфлікт — це найважливіша сторона взаємодії людей в суспільстві, свого роду клітинка соціального буття. Це форма відносин між потенційними або актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких обумовлена протилежними цінностями і нормами, інтересами і потребами. Від того, ким представлені конфліктуючі сторони, вирішальним чином залежать характеристики конфлікту. Найважливішою особливістю конфлікту є характер, потреби людини, за задоволення якої вона бореться. Причини конфліктів пов'язані насамперед з індивідуально-психологічними особливостями та стилями поведінки його учасників. Вони обумовлені специфікою процесів, що відбуваються у психіці людини в ході її взаємодії з іншими людьми і навколишнім середовищем. Характер поведінки в конфлікті також залежить від індивідуально-психологічних особливостей людини, її психічного стану, ставлення до конкретного партнера по взаємодії, виявлення до нього агресії та ворожості.

Отже, зменшити використання неефективних стратегій поведінки в конфлікті можливо за рахунок організації такого виховного процесу, який буде спрямований на зменшення агресивності і ворожості підлітків. У школі від вчителів потрібно включення таких підлітків у соціально значущу, суспільно оцінювану діяльність, яка спонукає їх критично оцінювати, переглядати свою поведінку, відношення до себе та інших людей; створення об'єктивних передумов для нормального особистісного становлення, нівелювання проявів агресивності. Пошук та перевірка ефективності відповідних зазначеним цілям психолого-педагогічних методів і прийомів складає перспективне завдання наших подальших розвідок.

Список використаної літератури

1. Бородкин Ф. М., Коряк Н. М. *Внимание, конфликт!* Новосибирск : Наука, 1989. 186 с.
2. Гришина Н. В. *Психология конфликта*. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 544 с.
3. Кулініч І. О. *Психологія управління*. Київ: Знання, 2008. 292 с.
4. Прахова С. А. Психологічна природа, зміст та структура феномену фрустрації. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. С. Д. Максименка, 2015, Т. 11. С. 207–216.
5. Токарева Н. М., Шамне А. В. *Вікова та педагогічна психологія* : навч. посіб. [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ, 2017. 548 с.
6. Токарева Н. М. Психологічний контент конфліктної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 45. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. С. 381–404.

References

1. Borodkin, F. M., Koryak, N. M. (1989). *Vnimaneye, konflikt!* [Attention, conflict!]. Novosibirsk : Nauka. 186 s. [in Russian]
2. Grishina, N. V. (2008). *Psikhologiya konfliktka* [Psychology of conflict]. Sankt-Peterburg: Piter. 544 s. [in Russian]
3. Kulinich, I. O., (2008). *Psykhohohiya upravlinnya* [Psychology of Management]. Kyiv: Znannya. 292 s. [In Ukrainian]
4. Prakhova, S. A. (2015). *Psykhohohichna pryroda, zmist ta struktura fenomenu frustratsiyi* [Psychological nature, content and structure of the phenomenon of frustration]. *Aktual'ni problemy psykhohohiyi: zb. nauk. pr. Instytutu psykhohohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny* / za red. S. D. Maksymenka, T. 11. S. 207–216. [In Ukrainian]
5. Tokareva, N. M., Shamne, A. V. (2017). *Vikova ta pedahohichna psykhohohiya* [Age and pedagogical psychology]: navch. posib. [dlya

studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv]. Kyiv. 548 s. [In Ukrainian]

6. Tokareva, N.M. (2019). Psykholohichnyy kontent konfliktnoyi povedinky pidlitkiv [Psychological content of adolescent conflict behavior]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi : zb. nauk. prats' Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka, Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / za nauk. red. S.D.Maksymenka, L.A.Onufriyevoyi. Vyp.45. Kam'yanets'-Podil's'kyu: Aksioma. S.381–404.* [In Ukrainian]

Иващенко О. С.

Особенности стилей конфликтного поведения у младших и старших подростков

Аннотация. Статья посвящена анализу проблемы выявления конфликтного поведения в подростковом возрасте. Автором обозначены содержание понятия конфликт и конфликтная ситуация, рассмотрены главные причины конфликта, осуществлен сравнительный анализ конструктивных и деструктивных конфликтов, указано положительные и отрицательные функции конфликтов, описаны различные стили поведения в конфликте. Выяснено, что характерным для подросткового возраста является увеличение доли проблемного поведения в конфликте.

В статье представлены результаты эмпирического исследования, указывающие на изменения стилей конфликтного поведения в течение подросткового периода становления личности, в частности тенденцию к увеличению использования оппозиционной манеры в поведении, активность в борьбе с устойчивыми обычаями и законами, усиление зависти и ненависти к окружающим.

Ключевые слова: конфликт, стиль конфликтного поведения, стратегия конфликтного поведения, агрессивность, враждебность.

Ivashchenko O. S.

Peculiarities of conflict behavior in younger and older adolescents

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problem of detecting conflict behavior in adolescence. The author outlines the content of conflict and conflict situation, discusses the main causes of conflict, makes a comparative analysis of constructive and destructive conflicts, states both positive and negative functions of conflicts, describes different styles of behavior in conflict situation. There is clarified that characteristic of

adolescence is an increase in the proportion to problematic behaviors in conflict.

The article presents the results of an empirical study pointing to changes in styles of conflict behavior during the process of becoming an individual, in particular the tendency to increase the use of oppositional patterns of behavior, activity in the fight against constant customs and laws, increasing envy and hatred to others.

Keywords: conflict, conflict style of behavior, conflict strategy of behavior, aggressiveness, hostility.

Іващенко Ольга Сергіївна,

магістрант природничого факультету

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

olgaivasenko082@gmail.com

Науковий керівник:

Ткаченко Олена Андріївна,

кандидат психологічних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна